

BMP, 29 jaar bij de tijd

Foto linkerpagina:
Ringmus met nestmateriaal.
Foto: Harvey van Diek

Foto boven:
Zwarte Kraai met walnoot.
Foto: Ran Schols

Foto onder:
Baltse Grasmus.
Foto: Ran Schols

Dit was de titel van de lezing van Arend van Dijk en Jan-Willem Vergeer op de Landelijke Dag 23 november 2012. Het was de afscheidslezing van Arend, die sinds de start van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) in 1984 projectcoördinator was. Delen van deze lezing en andere aspecten van het BMP komen hier aan de orde. Spotlights zijn vooral op de BMP-tellers gericht, want mede door hun onvervaard telwerk is het BMP geworden tot wat het is: een geslaagd en goedlopend monitoring-project. Broedvogeltrends komen zijdelings ter sprake.

Hoe het begon

Het BMP kwam niet uit de lucht gevallen, want ook vóór 1984 werd er al op verscheidene plaatsen in ons land aan systematische jaarlijkse broedvogelmonitoring gedaan. De vroegste waren, soms met vallen en opstaan, 10-25 jaren eerder van start gegaan, zoals in Meijndel bij Den Haag (start in 1958), in Drenthe (door Sjoerd Braaksma, Staatsbosbeheer, start 1963) en door vogelwerkgroepen in bijvoorbeeld Haarlem, Wageningen en Amsterdam (meest jaren zestig). Tevens waren er de doorgaans minder systematische weidevogelinventarisaties. Een poging tot landelijke monitoring, met nadruk op loofbos, moeras en grasland, vond in 1969-85 plaats (Dick Jonkers, Rijksinstituut voor Natuurbeheer). De gebruikte methode was vaak afgekeken van de Engelse Common Birds Census (start in 1962).

Landelijk broedvogelonderzoek gericht op één of enkele soorten was er al langer maar intensiverde in deze tijd. Met de organisatie door Sovon van twee grootschalige atlasprojecten tussen 1973 en 1983 brak een nieuw tijdperk aan. Op initiatief van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) zijn in 1982-83 mogelijkheden onderzocht naar landelijke broedvogelmonitoring gericht op algemene soorten. Met veldproeven, enquêtes en ander onderzoek, vaak parallel lopend aan het op stapel staande *Handboek Vogelinventarisatie* (Rijksinstituut voor Natuurbeheer), is uiteindelijk gekozen voor de vrij intensieve 'uitgebreide territoriumkartering' als methode.

Daarmee was het in 1984 geboren BMP een steekproefmethode met telgebieden

Standaardisatie

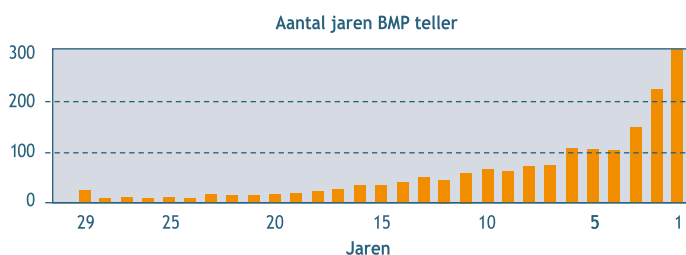
In de beginjaren was het grootste probleem om tellers ervan te doordringen vast te houden aan de afgesproken werkwijze. Er bestaat immers al zo veel variatie in vogelgedrag - en wat tellers daarvan registreren - en vlak ook karakterverschillen tussen tellers niet uit. De BMP-handleiding werd bijna heilig verklaard en in de werkwijze is altijd getracht het evenwicht te bewaren tussen betrouwbaarheid en haalbaarheid. Om standaardisatie kracht bij te zetten werden in de eerste jaren territoriumkaarten ingestuurd en door de coördinator minutieus doorgelopen en met commentaar teruggestuurd. Reacties hierop waren meestal positief. Nadien werden alleen nog kaarten van nieuwe tellers becommentarieerd en werd de handleiding verbeterd door onder andere toepassing van fusieafstanden. Met de introductie in 2011 van het computerprogramma Autoclustering, dat territoria onderscheidt, werd een enorme stap gezet in de standaardisatie (en tijdsbesparing).

Indexen

In de eerste jaren werden BMP-indexcijfers berekend volgens de zogenaamde ketting-index en later de Mountford-index. Deze hielden geen of onvoldoende rekening met telreeksen die stoppen of naderhand beginnen, laat staan met effecten voortvloeiend uit de scheve verdeling van telgebieden over het land of de biotopen. Met het mede door het CBS ontwikkelde programma TRIM ging dat veel beter en door de ontwikkelde toepassing van stratificatie en weging (mede dankzij de broedvogelatlas 1998-2000) werd ook de scheve verdeling van telgebieden grotendeels opgelost.

In hoeveel jaren deed de teller mee?

In de jaarrapporten staat stevast een diagram met het aantal BMP-telgebieden per jaar. Dat loopt op van ongeveer 300 telgebieden in 1984 naar maximaal 2000 in 2002-04, om daarna terug te vallen tot 1700 in 2012. In totaal gaat het om 5755 telgebieden. Zo'n figuur laat niet zien in hoe veel jaren telgebieden werden geïnventariseerd en al helemaal niet of het door dezelfde teller gebeurde.

Figuur 1. Aantal jaren dat een BMP-teller zijn/haar telgebied heeft geïnventariseerd.

van 10-50 ha waarin alle voorkomende vogelsoorten werden geïnventariseerd. Naderhand zijn er varianten bijgekomen gericht op bijvoorbeeld weidevogels of bijzondere soorten. In dit artikel blijft de recente BMP-variant Zeldzame soorten buiten beschouwing.

Het eerste komt uit op gemiddeld 5,2 jaren en zonder de eenjarige plots is dat 7,8 jaren. Wel of niet dezelfde teller is lastig uit te zoeken, onder andere doordat soms gewerkt wordt met een coördinator van één of meer telgebieden of doordat de teller soms een ander is dan degene die de resultaten instuurt, en wisselingen daarin. Met handwerk en mijn geheugen komt het totaal aantal geregistreerde BMP-tellers in 1984-2012, met een kleine slag om de arm, uit op 1696. Met een schatting van zogenaamde medetellers en tellers onder de hoede van een coördinator zullen het er in totaal ongeveer 2200 zijn.

Hoe lang inventariseerde een BMP-teller zijn/haar plot (uitgaande van 1696)?

- 1-3 jaren 40% (678)
- 4-10 jaren 34% (584)
- 11-20 jaren 20% (337)
- Meer dan 20 jaren 6% (97)

Veel tellers geven er na 1 tot 3 jaren de brui aan (figuur 1). Is deze hobbel genomen, zo lijkt het, dan gaan velen meteen ook langer door. Na zo'n 10-15 jaar tellen is er weer een lichte terugval. Opvallend is het grote aantal tellers dat sinds 1984 elk jaar heeft geïnventariseerd. Dit zijn tellers die toentertijd kennelijk reikhalzend naar het BMP uitkeken (sommigen telden al jaren), direct instapten en nooit meer zijn opgehouden. Telgebieden liggen verspreid over het land, met de meeste langdurig geïnventariseerde in Noord- en Zuid-Holland, Drenthe en Gelderland (figuur 2).

Veertien super-volhouders

Liefst 31 telgebieden zijn in 1984-2012 jaarlijks door dezelfde 14 tellers geïnventariseerd (tabel 1). Dit zijn de ware BMP-ers! Daarnaast zijn er 34 andere jaarlijks geïnventariseerde telgebieden, die (voorzover na te gaan) niet steeds door dezelfde teller zijn geteld. Hier zitten ook enkele gebieden bij waar één vogelsoort werd onderzocht. Onder deze groep vallen enkele grootleveranciers zoals VWG Berkheide (15 telgebieden), Noord-Hollands duinreservaat/PWN (4), VWG Meijndel (4), VW Uffelte e.o. (4), VWG Biesbosch (2) en VWG Bargerveen (2). Aan deze rij kunnen nog zeker vijf tellers worden toegevoegd die 29 jaren lang in wisselende plots hebben geïnventariseerd.

Bestaat dé BMP-teller?

Door jarenlange contacten en correspondentie met BMP-tellers krijg je aardig inzicht in hun beweegredenen, motivatie en soms ook andere eigenschappen. De meeste BMP-tellers hebben passie voor vogels en zijn vaak verknocht aan hun gebied. Het is een zeer gemêleerd gezelschap dat deskundig is wat betreft vogels, maar ook goed thuis is in administratie en de niet altijd eenvoudige BMP-uitwerking. Ik ben allerlei eigenschappen en karakters tegengekomen, zoals vroege en late opstaanders, realo's & fundies, voor- of tegenstanders van regels, snelle en trage werkers, eigenwijzen, onzekeren, hulpvaardigen, drammers, slimmeriken en nieuwsgierigen. De meeste tellers doen mee om bij te dragen aan onze kennis over de aantalsontwikkeling van broedvogels, en daardoor aan bescherming van vogels. Vrijwel allemaal inventariseren ze voor hun eigen lol, maar er zijn er die meedoen omdat Sovon dat specifiek vraagt, terwijl anderen inventariseren ook al zou Sovon niet bestaan. Al met al vormen BMP-ers denk ik een redelijke afspiegeling van de 'gemiddelde' vogelteller (en Nederlander?) en daar valt prima mee samen te werken!

Leeftijd van BMP-tellers

We beschikken maar voor een deel over leeftijden van BMP-tellers. De percentages in figuur 3 zijn gebaseerd op beschikbare geboorteaartallen van tellers onder persoonlijke gegevens (1990 103, 2000 229 en 2010 270 tellers) en een in 2000 gehouden enquête onder 155 willekeurige BMP-tellers. Deze gegevens laten zien dat de gemiddelde leeftijd van BMP-tellers oploopt en dat 'verjonging' niet opweegt tegen 'vergrijzing'. Oudere tellers hebben veelal wel voldoende tijd, maar krijgen soms problemen met het horen van geluiden, wat fnuikend is voor BMP-monitoring. De jongst bekende tellers door de jaren heen waren 16-19 jaar en de oudste 71-79 jaar. Mijn eigen leeftijd in 2000 (52 jaar) liep in dat jaar iets voor op de gemiddelde BMP-leeftijd die toen uit de enquête kwam en dat lijkt nog zo te zijn. Misschien dat met Autoclustering, andere mogelijkheden via internet en BMP-cursussen nieuwe en wellicht ook meer jonge tellers bij het BMP kunnen worden betrokken.

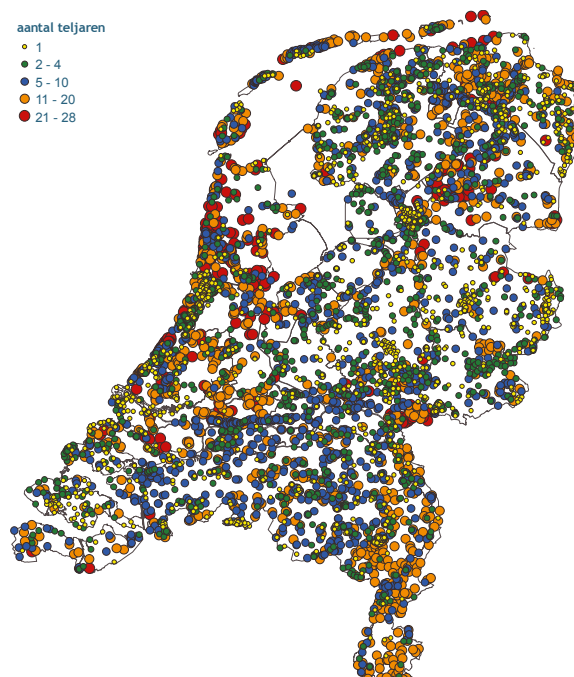
De BMP-miljoenen

Voor broedvogelinventarisatie moet je vroeg uit de veren, maak je veel uren in het veld en volgt er ook nog de uitwerking. Aan dit laatste hebben heel wat tellers een broertje dood, andere vinden het juist spannend. Voor inventarisatie van een telgebied BMP Alle soorten werd in het pre-Autocluster tijdperk uitgegaan van 32 velduren en 18 uur

Tabel 1. Top-tellers in het BMP met aanduiding van het aantal jaarlijks door de betreffende teller geïnventariseerde telgebied(en) in 1984-2012.

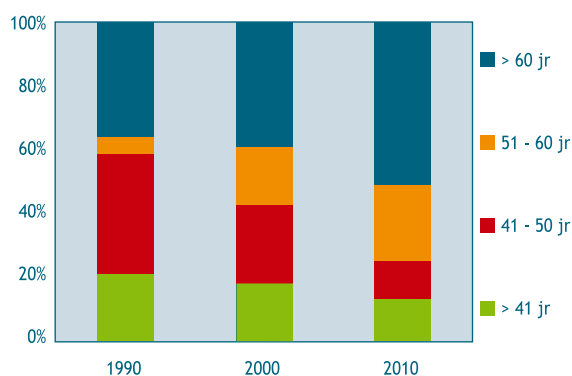
Teller	Aantal telgebieden	Telgebieden
Arend van Dijk	8	ZW-Drenthe
Joop Kleine	4	Dwingelderveld
Lieuwe Dijkens	4	Texel
Rombout de Wijs	3	Naardermeer NH
Adri Remees	2	Meijndel ZH
Harry Smit	2	Schermer Alkmaar
Jeroen Bredeneek	1	Hasselt Ov
Geert Euverman	1	Tubbergen Ov
Henk Roelofs	1	Holt en Ov
Jannes Santing	1	Exloo Dr
Kees Scharringa	1	Egmond a/Zee NH
Teun Talsma	1	Schiermonnikoog
Franklin Tombeur	1	Sas van Gent Zl
Henny van Vilsteren	1	Zwolle

Figuur 2. Aantal teljaren per BMP-telgebied. Alle gebieden (links) en langste reeksen (rechts).

Matkop. Foto: Michel Geven

Figuur 3. Indicatie van de verdeling van leeftijden van BMP-tellers om de tien jaren.

uitwerken op papier. In 1984-2012 is er 39.704 keer een BMP-plot geïnventariseerd en dat resulteert dan in totaal 1.985.200 uren, ofwel 240.150 achturige werkdagen. Met Autoclustering en binnenkort ook door direct digitale invoer in het veld, wordt de uitwerktijd aanzienlijk teruggebracht.

In al die BMP-gebieden zijn in totaal 11.804.902 territoria vastgesteld op basis van 24.790.294 registraties. Het gemiddeld aantal territoria per telgebied bedraagt 234, minimaal is dat 1 en maximaal 46.711 (eiland Griend!).

Meest getelde vogelsoorten

De soortenlijst met totalen uit 1984-2012 wordt sterk bepaald door de biotopen waarin de meeste telgebieden liggen en de te tellen soorten in sommige BMP-varianten. Fitis en Kievit zijn verreweg het meest geteld, maar die worden voorafgegaan door vijf kolonievogels die buiten figuur 4 zijn gehouden (o.a. Kokmeeuw met 2.258.579 paren). Weidevogels staan opvallend hoog in de lijst, zelfs de aanzienlijk in aantal afgenomen Scholekster, Grutto en Veldleeuwrik. Dit hangt samen met de vele weidevogelplots van provinciale meetnetten. Landelijk talrijke soorten zoals Merel, Koolmees en Vink staan relatief laag, omdat die alleen geteld worden in gebieden BMP-Allen. Dit speelt bijvoorbeeld ook bij Spreeuw, Huismus en Zanglijster, die met 55.000-60.000 territoria in dezelfde aantalscategorie vallen als Geelgors of Kneu. Ook Pimpelmees, Boompieper en Grauwe Gans vallen net buiten figuur 4. Lager dan verwacht staan Goudhaan (26.000) en Waterhoen (30.000) en het tegenovergestelde geldt voor Gekraagde Roodstaart (36.000) en Roodborsttapuit (44.000).

Voorspellen...koffiedik kijken

Ondanks bijna 30 jaren BMP kom je met het voorspellen van de toekomstige broedvogelstand vaak niet veel verder dan het doortrekken van de trend uit de afgelopen

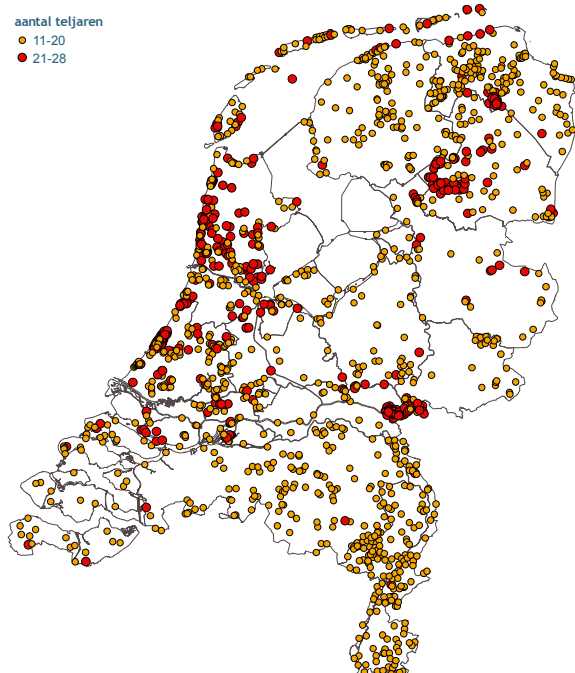
periode. Dat de vogelstand in agrarisch landschap in het algemeen verder terug zal lopen lijkt een gemakkelijke voorspelling, maar... hoe zit het dan met de vrij recente toename van nog niet zo lang geleden bijna afgeschreven soorten als Grauwe Klauwier, Roodborsttapuit of Ooievaar? Om het lastige voorspellen te illustreren is voor enkele soorten bekeken wat bij de start van het BMP de voorspelling was, aan de hand van informatie in de Atlas van de Nederlandse Vogels (1987), en wat het uiteindelijk is geworden (tabel 2). Bij ongeveer de helft van de soorten klopt de voorspelling (bovenaan tabel 2), maar soms pakt-ie diametraal ander uit. De voorspelling voor eind 21e eeuw uit het boek van Huntley *et al.* (2007), waarin effecten van klimaatverandering zijn doorgerekend, is ter illustratie toegevoegd.

Verklaringen voor mislukte voorspellingen hangen vaak samen met nieuwe kennis en inzichten, onder andere vanuit BMP-trends. Bij de start van het BMP werd over klimaatverandering nauwelijks gerept, maar des te meer over bijvoorbeeld zure regen of waterverontreiniging, zaken waarover je nu weinig hoort.

BMP for ever

BMP is populair, het is in ons land 'de' methode om broedvogels te karteren, maar het vergt intensief telwerk. Ten onrechte worden de werkwijze en uitkomsten soms absoluut gepresenteerd. Het is een methode die aansprekende resultaten oplevert, ook voor eigen gebruik, maar de aantallen zullen altijd niet meer dan een benadering van de werkelijkheid zijn.

Landelijk is het project sterk vertegenwoordigd in natuur- en bosgebied, maar onvoldoende in de landschapstypen stad, akker en ook steeds meer in 'lege' graslanden. Deze landschappen worden meer en meer bemonsterd met minder intensieve tellingen op veelal vooraf vastgelegde meetpunten. Dat is een andere aanpak en

vergt misschien ook een ander type teller. Samenbrengen en analyseren van deze verschillende meetgegevens is een kluif voor de nabije toekomst, vooral ook om de koppeling met bestaande reeksen niet los te laten. BMP zal flink bijdragen aan berekeningen van toekomstige kwantitatieve schattingen van de Nederlandse vogelstand en aan de op te zetten 'levende' verspreidingsatlas (regelmatig update van verspreidingskaarten). Via internet zullen tellers en ook natuurbeheerders op termijn meer uitwerkmogelijkheden aangeboden krijgen, zoals het maken van gecombineerde stippenkaarten (soorten of jaren samen) of trendanalyses per regio of groot gebied. Op dit vlak valt nog veel te ontwikkelen en te bedenken. Voorwaarde is uiteraard dat er geteld blijft worden!

Veel dank

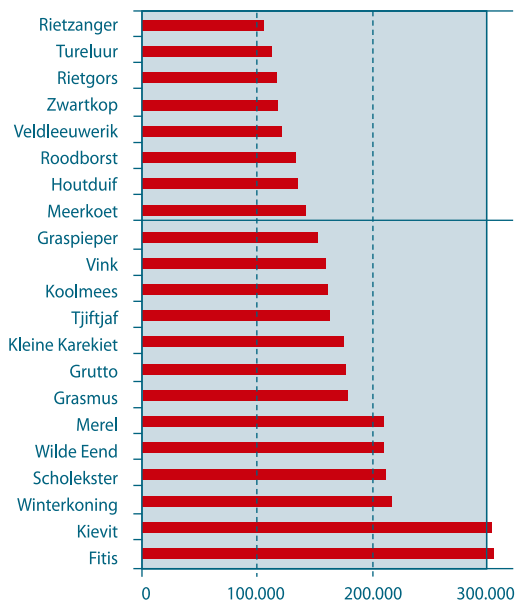
Alle tellers en coördinatoren worden zeer bedankt voor hun vaak jarenlange inspanningen en prettige samenwerking. Ik ga ervan uit dat ze (net als ik) nog lang door zullen gaan, want hoe meer BMP-jaren, hoe leuker de (eigen) uitkomsten. Dank ook aan de naaste onmisbare collega's, vaak op de achtergrond, en dat geldt ook voor collega's 'op afstand' van het CBS. Mijn opvolger Jan-Willem Vergeer wens ik veel succes.

> sovon.nl/bmp

● **Arend van Dijk**

Tabel 2. Voorbeelden van voorspelde ontwikkelingen in de broedvogelstand bij de start van BMP in 1984 en wat uiteindelijk met BMP werd gemeten in 2011, met aanduiding van het percentage verandering in 1984-2011. Bovenaan drie voorbeeldsoorten waarvan de voorspelling uitkwam, bij de overige soorten is dat niet het geval. Voorspelling voor eind 21e eeuw komt uit de klimaatas van Huntley *et al.* (2007). + toename/uitbreiding, □ afname/inkrimping, = gelijk, stabiel, fluctuerend

	Verwachting 1984 (Atlas)	Uitkomst 2011 (BMP)	% verandering BMP-index (%)	Voorspelling 2080 (Huntley)
Patrijs	□	□	□ 73	=
Zwarte Kraai	+	+	+ 69	+
Gekraagde Roodstaart	=	=	+ 6	□
Scholekster	+	□	□ 60	□
Turkse Tortel	+	□	□ 65	+
Matkop	+	□	□ 47	□
Zomertortel	=	□	□ 86	+
Ransuil	=	□	□ 82	□
Spreeuw	=	□	□ 50	=
Roodborsttapuit	□	+	+ 250	□
Grasmus	=	+	+ 183	=
Provençaalse Grasmus	0	0	0	+

Figuur 4. Soorten met in totaal meer dan 100.000 paren vastgesteld in het BMP in 1984-2012, zonder kolonievogels.

In 2013 is Sovon vier decennia oud. Dat laten we niet onopgemerkt voorbijgaan. Op een vaste plek op de website wordt dit jaar regelmatig teruggekeken op deze periode.

Naast een schets van het tijdsbeeld passeren bijzondere gebeurtenissen de revue, krijgen de vogels van toen en nu aandacht en komt iemand aan het woord die over de betreffende tijd veel te melden heeft.

Lezers worden uitgenodigd om te reageren en/of oude foto's in te sturen.

Leuk voor wie de 'goede oude tijd' zelf heeft meegemaakt, of juist wat wil lezen over een onbekend tijdperk. Ga naar: www.40jaarsovon.nl.